

Ufanisi wa Tafsiri za Viwandani Nchini Tanzania: Uchunguzi wa Vifungashio vya Dawa za Binadamu

Rehema Stephano
na
Fidel Dassan Gwajekera
Chuo Kikuu cha Dodoma
resttz@yahoo.com & dassan6@yahoo.com

Ikisiri

Makala haya yanahusu tafsiri za vifungashio vya dawa za binadamu. Lengo kuu la kuandika makala haya lilikuwa kuchunguza ufanisi wa tafsiri za vifungashio hivyo. Methodolojia ya utafiti huu imejumuishia upitiaji wa tafsiri na usaili kwa wafamasia na watumiaji wa dawa. Lengo la kuwasaili wafamasia ni kupata taarifa kuhusu dhima ya wamiliki wa viwanda vya dawa kufanya tafsiri. Usaili wa watumiaji wa dawa ulilenga kuangalia tija za tafsiri za vifungashio vya dawa, hasa katika Kiswahili kwa watumiaji hao. Matokeo ya utafiti wetu yanaonesha kuwa ufanisi wa tafsiri hufikiwa pale tafsiri inapokidhi dhima zake. Uchunguzi wa vifungashio vya dawa umeonesha matokeo ya aina mbili ambayo ni kufanikiwa na kutofanikiwa kwa tafsiri katika dhima zake. Kufanikiwa kwa tafsiri katika vifungashio vya dawa za binadamu kumejionesha katika dhima mbalimbali kama vile kufanikisha mawasiliano, kufundisha na kujifunza lugha, pamoja na kupanua soko na kuwapa amani walaji wa bidhaa. Kutofanikiwa kwa tafsiri hizi kumetokana na kasoro kama vile udondoshaji, upotoshaji wa taarifa muhimu na kutozingatia sarufi ya lugha lengwa. Kutokana na kutofanikiwa kwa tafsiri za vifungashio hivyo vya dawa, utafiti huu unapendekeza tafsiri sahihi kuzingatiwa ili kukidhi mawasiliano pamoja na dhima nyingine za tafsiri. Kwa kufanya hivyo, dawa zitaweza kununuliwa na watu wengi zaidi kutokana na kuelewa maelekezo yanayotolewa katika lugha mbalimbali.

1.0 Utangulizi

Tafsiri ni uhawilishaji wa mawazo, taarifa na ujumbe wa maandishi kutoka lugha chanzi (LC) kwenda lugha lengwa (LL) (Mwansoko, 2016). Tafsiri ina dhima nyingi. Mwansoko, Mekacha, Masoko na Mtesigwa (2015) wanabainisha dhima nne, kubwa ikiwa ni kuwezesha mawasiliano na nyingine tatu zikiwa ni kueneza utamaduni wa jamii moja katika jamii nyingine, kujifunza lugha za kigeni na kuliwaza nafsi ya mfasiri. Mwansoko (2016) anaongeza dhima nyingine ambayo

ni kukuza na kueneza lugha. Kama daraja la mawasiliano, Mwansoko (*keshatajwa*) anasema kuwa tafsiri, kwa dhati yake, ni daraja linaloziunganisha jamii tofauti zinazotumia ndimi tofauti. Bila tafsiri, hakuna jamii ambayo ingejua maarifa ya jamii nyingine. Wakisisitiza dhima ya tafsiri katika mawasiliano, Mwansoko na wenzake (2015) wanasema:

Kama njia ya mawasiliano miongoni mwa mataifa mbalimbali, tafsiri inatumika kutolea maelezo ya kibiashara, kama vile maelekezo ya jinsi ya kutumia bidhaa zinazouzwa nchi za nje, matangazo ya kitalii ambapo brosha nyingi huwa na maelezo yaliyofasiriwa katika lugha kadhaa ... ni muhimu kusisitiza kwamba mawasiliano ya aina hii hayana budi kufanywa kwa tafsiri sahihi. Tafsiri tenge inaweza kuleta matatizo na hasara kubwa. Mathalani, maelekezo potofu ya jinsi ya kutumia madawa, husababisha madhara kwa wateja.

Maelezo haya ya Mwansoko na wenzake yanaonesha kwamba tafsiri hutumika kutoa maelezo na maelekezo ya kutumia bidhaa na kusisitiza kutolewa kwa usahihi ili kuepusha madhara yatokanayo na tafsiri zisizo sahihi.

Tafiti zilizotangulia zinaonesha kuwa, pamoja na msisitizo wa dhima za tafsiri, hasa mawasiliano, bado kazi za tafsiri zina upungufu (Zhu, 2004; Fupi, 2010; Stephano, 2011 na Mwansoko, 2016). Kutokana na umuhimu wa dawa katika maisha ya binadamu, tafsiri inayotumika katika kutoa maelekezo kwa mtumiaji wa dawa, inapaswa kuwa sahihi ili kutomotosha mlengwa. Hata hivyo, kumekuwa na uhaba wa tafiti zinazoeleza kuhusu ufanisi wa tafsiri zinazotumika katika dawa zinazotengenezwa nchini Tanzania. Hivyo, utafiti huu umechunguza ufanisi wa tafsiri za vifungashio vya dawa za binadamu ili kubaini mbinu zinazotumika katika kuhakikisha tafsiri inakidhi haja ya mawasiliano. Matini zinazohusu dawa za binadamu ni za tiba. Mwansoko na wenzake (*wameshatajwa*) wanaziweka matini za tiba katika kapu pana la matini za sayansi na teknolojia. Wanasema tafsiri za matini hizi ni za kiufundi; kwa hiyo, zina nduni zake bainifu. Mosi, tafsiri hizi ni za kilimwengu (kimataifa). Kwa hiyo, hazijikiti katika utamaduni wowote kwa sababu manufaa ya uvumbuzi wa sayansi na teknolojia hayalengi jamii moja mahususi bali kila binadamu. Pili, tafsiri hizi zina matumizi makubwa ya istilahi,

ambapo istilahi huchukua asilimia 5-10 tu ya matini, lakini hurudiwarudiwa, na hivyo, kupanua matumizi ya istilahi hizo.

2.0 Methodolojia ya Utafiti

Data za utafiti huu zimekusanywa kwa kutumia mbinu mbili ambazo ni mapitio ya nyaraka na usaili. Mapitio ya tafsiri za vifungashio vya dawa sita (6) za kimiminika yamefanyika. Dawa hizo zimetengenezwa katika viwanda vitatu tofauti. Kiwanda cha kwanza ni Shelys Pharmaceuticals Ltd ambacho kipo katika Kitalu Na. 696, New Bagamoyo Road, Mwenge, S.L.P. 32781, Dar es Salaam, Tanzania. Kiwanda cha pili ni Mansoor Daya Chemicals Ltd (Pharmaceutical Division) S.L.P. 2999, Dar es Salaam, Tanzania. Kiwanda cha mwisho ni Zenufa Laboratories Limited S.L.P. 3730, Dar es Salaam, Tanzania. Viwanda hivi vilichaguliwa katika utafiti huu kutokana na kuwa ni miongoni mwa viwanda vinavyotoa tafsiri katika vifungashio vya dawa zake. Vifungashio kutoka Shelys Pharmaceuticals ni Mucolyn (Cough Syrup) bachi na. 180002 iliyotengenezwa Aprili, 2017, Coff-Ex (Dextromethorphan Hydrobromide Sirop) bachi na. 170002, iliyotengenezwa Juni, 2017 na Koflyn (Diphenhydramine Oral Solution BP) bachi na. 17005, iliyotengenezwa Juni 2017. Vifungashio kutoka Mansoor Daya Chemicals Ltd (Pharmaceutical Division) ni Emdelyn Expectorant bachi na. EE. 802 iliyotengenezwa Mei, 2018 na Sediton (Syrup) bachi na. 1215 iliyotengenezwa Novemba, 2017 na kutoka Zenufa Laboratories Limited ni Dr. Cold bachi na. LD8037 iliyotengenezwa Februari, 2018. Aidha, utafiti huu umesaili wafamasia watatu (3) na watumiaji wa dawa watatu (3). Lengo la kuwasaili wafamasia hao ni kupata taarifa kuhusu dhima ya viwanda vya dawa kufanya tafsiri. Usaili kwa watumiaji wa dawa ulilenga kuangalia tija za tafsiri za vifungashio vya dawa, hasa katika Kiswahili.

3.0 Matokeo ya Utafiti

Ufanisi wa tafsiri hufikiwa pale inapokidhi dhima zake. Uchunguzi wa vifungashio vya dawa, kwa upande mmoja, umeonesha kufanikiwa kwa tafsiri katika dhima zake, na kwa upande mwingine, dosari za kifasiri zimejitokeza.

3.1 Ufanisi wa Tafsiri za Viwandani

Ufanisi wa tafsiri katika vifungashio vya dawa za binadamu umejionesha katika dhima zifuatazo: mawasiliano, kufundisha na kujifunza lugha, pamoja na kupanua soko na kuwapa amani walaji wa bidhaa.

3.1.1 Mawasiliano

Dhima kuu ya tafsiri ni mawasiliano. Ili kukidhi dhima hii ya mawasiliano na kuhakikisha wateja wanaelewa dawa, maelezo na maelekezo ya kutumia dawa husika ; wafasiri wa vifungashio vya dawa wametumia mbinu anuwai. Mbinu hizo ni utumizi wa visawe, ufafanuzi, ujumuishaji na uhamishaji.

(a) Matumizi ya Visawe

Kwa mujibu wa *Kamusi ya Karne ya 21*, visawe ni maneno mawili au zaidi yanayokaribiana sana kimaana, yaani sinonimu (Mdee, Njogu na Shafi, 2013). Kazi kubwa katika tafsiri ni kutafuta visawe katika LL. Visawe vinapokosekana ndipo mbinu nyingine za kuhawilisha maana katika LL hutumiwa. Katika hatua ya uchambuzi, tunaona mfasiri huyatafutia maneno ya LC visawe vyake katika LL. Visawe vinavyokubalika huorodheshwa na kuhifadhiwa vizuri ili viweze kutumika katika kufasiri. Katika hatua ya uhawilishaji (kufasiri), visawe vya kisemantiki vya matini chanzi huhamishiwa kwenye matini lengwa. (Mwansoko, Mekacha, Masoko, na Mtesigwa, 2015). Kwa hiyo, utumizi wa visawe ndiyo mbinu kuu na ya msingi ya tafsiri. Katika utafiti wetu, matumizi ya visawe vya LL yametamalaki kwa kiasi kikubwa. Tuchunguze data zifuatazo kutoka katika kifungashio cha Mucolyn (Cough Syrup).

Mfano 1 (a)

- i. LC: **Warning:** *This may cause drowsiness. If affected do not drive or operate machinery. Avoid alcoholic drinks*
 LL1: **Ilani:** yaweza kuleta kusinzia. Hali hiyo ikitokea usiendeshe gari au **mashine** ya aina yoyote. Utumiapo Mucolyn epukana na vileo.
 LL2: **Avertissement:** *Ce Medicament peut causer de la somnolence. Si affecté ne conduisez pas et ne faites pas fonctionner de **machines**. Evitez les boissons alcooliques.*
- ii. LC: **Store in a dry place below 30°C**
 LL1: **Hifadhi** sehemu kavu chini ya 30°C
 LL2: **Conserver dans un endroit au-dessous de 30°C**

- iii. LC: *Protect from **light**.*
 LL1: Ikinge na **mwanga**.
 LL2: *A l'abri de la **lumière**.*
- iv. LC: *Keep out of reach of **children**.*
 LL1: Weka dawa mbali na **watoto**.
 LL2: *Ne pas laisser á la portée des **enfants**.*
- v. LC: *If **symptoms** persist, consult a Doctor.*
 LL1: **Dalili** zikiendelea pata ushauri wa Daktari.
 LL2: *Si les **symptômes** persistent consulter votre médecin.*

Katika data hizo zilizotoka katika lugha chanzi ambayo ni Kiingereza tunaweza kupata visawe vya Kiswahili na Kifaransa kama vinavyowasilishwa katika Mfano Na. 1 (b) ufuatao:

Mfano 1 (b)

LC (Kiingereza)	LL1 (Kiswahili)	LL2 (Kifaransa)
<i>warning</i>	ilani	<i>avertissement</i>
<i>machinery</i>	mashine	<i>machines</i>
<i>store</i>	hifadhi	<i>conserver</i>
<i>light</i>	mwanga	<i>lumière</i>
<i>children</i>	watoto	<i>enfants</i>
<i>symptoms</i>	dalili	<i>symptômes</i>

(b) Ufafanuzi

Ufafanuzi ni utoaji wa maelezo ya ziada au maelezo mbadala ili kuelewesha au kusisitiza. Utafiti unaonesha kuwa mbinu hii hutumika katika tafsiri za vifungashio vya dawa za binadamu kama data zifuatazo zinavyohibitisha :

- i. LC: *Warning: This may cause drowsiness. If affected do not drive or operate **machinery**. Avoid alcoholic drinks.*
 LL1: Ilani: yaweza kuleta kusinzia. Hali hiyo ikitokea usiendeshe gari au **mashine ya aina yoyote. Utumiapo Mucolyn** epukana na vileo.

LL2: *avertissement: Ce **Medicament** peut causer de la somnolence. Si affecté ne conduisez pas et ne faites pas fonctionner de machines. Evitez les boissons alcooliques.*

ii. LC: *Keep out of reach of children.*
LL: Weka **dawa** mbali na watoto.

iii. LC: *Product should not be used in children below 12 years of age.*
LL: **Dawa** isitumike kwa watoto wa umri wa chini wa miaka 12.

Katika mfano (i), tunaona mfasiri ametoa ufafanuzi kuwa uendeshaji wa mashine yoyote hauruhusiwi pale mtu anapokuwa na usingizi, hasa unaosababishwa na kutumia Mucolyn. Mfasiri angeishia kwenye neno mashine, pengine, wasomaji wangejiuliza ni mashine ya aina gani isiyotakiwa kuendeshwa. Vilevile, katika mfano huo, tunaona elementi *utumiaapo Mucolyn* imeongezwa katika LL. Uongezaji wa elementi hii unasisitiza kwamba, mtu anapotumia Mucolyn, aachane kabisa na ulevi kwa sababu vilevi vinaweza kumpa madhara (makubwa). Mfano (ii) umeongeza neno *dawa* ambalo halipo katika LC. Neno hilo linafafanua kwamba dawa ndicho kitu kinachotakiwa kuwekwa mbali na watoto.

(c) Uhamishaji

Uhamishaji ni utumiaji wa maneno au elementi za LC kama zilivyo katika LL (Stephano, 2018). Elementi hizo hutumiwa bila kutoholewa. Kutoholewa kwa elementi ni kuziboresha ili ziendane na miundo na maumbo ya LL. Kwa hiyo, uhamishaji unahusu kuchukua elementi za LC na kuzitumia kama zilivyo katika LL bila kuziboresha kwa namna yoyote ile. Marjie-Okyere, Oduari na Magugu (2016) wanaiita dhana ya uhamishaji ukopaji kamili. Wanatoa mifano ya maneno (istilahi) yaliyoingizwa katika Kiswahili kwa kutumia mbinu hii kama vile *Whats App, facebook* na *twitter*. Utafiti wetu umebaini uhamishaji wa elementi za LC, hasa majina ya dawa na vipimo katika LL kama inavyoonekana katika data zifuatazo:

i. LC: *Avoid alcoholic drinks.*
LL: Utumiapo **Mucolyn** epukana na vileo.

- ii. LC: *Avoid alcoholic drinks.*
LL: Utumiapo **Koflyn** epukana na vileo.
- iii. LC: *Raspberry flavour*
LL: Ladha ya **Raspberry**
- iv. LC: *Store in a dry place below 30°C*
LL: Hifadhi sehemu kavu chini ya 30°C
- v. LC: *Each 5ml (teaspoonful) contains ...*
LL: Kila **5ml** (kijiko cha chai) kuna ...

Katika data zilizowasilishwa hapo juu, tunaona uhamishaji wa elementi *Mucolyn* na *Koflyn* (ambayo ni majina ya dawa za kikohozi na mafua) katika LL. Neno jingine ambalo limehamishwa kama lilivyo ni *Raspberry* (ni *Koflyn* ya rangi ya pinki na ina mchanganyiko mzuri na ladha ya kuvutia). Kuna vifupisho viliwili vya vipimo ambavyo vimehamishwa pia. Navyo ni C na ml. Kirefu cha C ni *centigrade* (sentigredi). Ni neno lenye asili ya Kilatini (Celsius) linaloonesha kiwango cha joto (nyuzi joto). Istilahi hii ya kisayansi imekuwa ikitumika kwa miaka mingi hata katika nchi zinazozungumza Kiingereza (Kirkeby, 2002). Kirefu cha ml ni *millilitre* (mililita). Mililita ni kipimo cha ujazo, hasa kwa vimiminika. Uhamishaji huu umefanyika kwa sababu, kama tulivyoelezwa na Mwansoko na wenzake, istilahi hizi ni za kisayansi. Kwa hiyo, zinatakiwa ziwe za kilimwengu (kimataifa) kwa sababu zinatokana na uvumbuzi wa sayansi na teknolojia ambao huwanufaisha binadamu wote. Halikadhalika, Mdee (1986) anasema kuwa utohoaji katika lugha za kigeni unasisitizwa sana na wanasayansi, hasa katika istilahi za kimataifa ambazo kwa mujibu wa miiko ya sayansi, lazima zihifadhiwe katika uasili wake pasipo kubadili tahajia yake wala fonimu zake. Naye Felber (1984) anasema kuwa istilahi faafu ni lazima zizingatie iktisadi, ukubalifu kimazoea na umataifa. Felber anasisitiza kuwa pasifanywe mageuzi yoyote bila sababu maalumu katika istilahi ambazo zimekubalika na tayari zimepata mashiko, hasa zile za kimataifa.

(d) Ujumuishaji

Ujumuishaji ni utoaji wa taarifa za jumla ambapo aghalabu neno moja au maneno machache hubeba maneno mengi yanayoendana (Newmark, 1988). Katika

uchunguzi wetu, tumebaini kwamba kuna ujumuishaji katika tafsiri za vifungashio vya dawa za binadamu. Data zifuatazo zinathibitisha ujumuishaji huo:

- i. LC: *Children & infants*
LL: Watoto
- ii. LC: *Measuring cup*
LL: Kipimio

Katika mifano iliyowasilishwa hapo juu, tunaona ujumuishaji umefanyika. Katika mfano (i), maneno mawili, *children na infants* yenye maana zinazokaribiana, yamejumuishwa kwa kupewa dhana moja, yaani *watoto*. *Infants* ni *watoto wachanga* na *children* ni *watu wenye umri mdogo*, aghalabu, wenye miaka chini ya kumi na minne (TUKI, 2013). Katika (ii), *measuring cup* ni *kikombe cha kupimia*. Maneno hayo mawili yamejumuishwa na kusomeka kama *kipimio*, ambalo linabeba dhana ya kifaa chochote kinachotumika kupimia.

(e) Udondoshaji

Udondoshaji ni uachaji wa elementi za LC ambazo hata zisipowekwa katika LL, hazileti madhara. Katika mapitio ya vifungashio vya dawa za binadamu, mbinu hii imetumika pale ilipoonekana hata elementi fulani ikiachwa bado wasomaji wa matini lengwa wataelewa.

- i. LC: *Relieves **upper** chest congestion*
LL: Huondoa kuziba kwa kifua
- ii. LC: ***Complete** relief from cough*
LL: Hutuliza kikohozi
- iii. LC: *Indication: quickly relieves fever, headache, nasal congestion, runny nose, sneezing and chest congestion associated with a **common** cold.*
LL: Hutuliza homa, maumivu ya kichwa, kuziba pua na kuvuja kamasi, kupiga chafya na kubanwa kifua kunakoambatana na mafua.

Maneno yenye hati iliyokoza katika LC: *upper, complete* na *common*, yamedondoshwa katika LL. Udondoshwaji wa maneno hayo hauna madhara yoyote ya kimawasiliano

katika LL; hata yasipohawilishwa, ujumbe unaeleweka vizuri. Hata hivyo, visawe vya maneno hayo katika LL haviwezi kuleta maana kuendana na muktadha wa kimatumizi zaidi ya kuharibu mtiririko wa ujumbe.

3.1.2 Kufundisha Kiswahili na Lugha za Kigeni

Kama tulivyokwishaona hapo juu, tafsiri ni nyenzo ya kufundisha na kujifunza lugha, hasa lugha ya kigeni. Dhima hii imejitokeza katika vifungashio vya dawa za binadamu pia. Katika vifungashio vilivyochunguzwa, tumeona kuna matumizi ya lugha tatu kwa vifungashio vya Kiwanda cha Shelys Pharmaceuticals Ltd. Lugha hizo ni Kiingereza (LC), na Kifaransa na Kiswahili (LL). Vilevile, kuna matumizi ya lugha mbili katika kiwanda cha Mansoor Daya Chemicals Ltd (Pharmaceutical Division) na katika Kiwanda cha Zenufa Laboratories. Lugha hizo ni Kiingereza (LC) na Kiswahili (LL). Kupitia tafsiri, watumiaji wa Kiingereza na Kifaransa wanaweza kujifunza Kiswahili. Vilevile, watumiaji wa Kiswahili wanaweza kujifunza Kiingereza na Kifaransa. Hili linatokana na sababu mbili. Mosi, kulinganisha visawe na kusoma maelezo yanayotolewa kwa namna mbalimbali katika tafsiri. Pili, katika tafsiri hizo, kuna marudio ya taarifa katika kasha na chupa ambayo yanamwezesha msomaji wa vifungashio hivyo kujifunza lugha kwa urahisi. Ifahamike kwamba kitu chochote kinaporudiwarudiwa, hunasa haraka zaidi akilini. Kupitia matini tulizozichunguza, mathalani, msomaji anaweza kujifunza msamiati ufuatao:

Aina ya Neno	Kiingereza	Kifaransa	Kiswahili
(i) Nomino <i>warning</i> <i>drowsiness</i>	<i>children</i> <i>avertissement</i> <i>somnolence</i>	<i>enfants</i> ilani usingizi	watoto
(ii) Vitenzi	<i>affect</i> <i>drive</i> <i>avoid</i> <i>consult</i> <i>store</i>	<i>affecté</i> <i>conduire</i> <i>eviter</i> <i>consulter</i> <i>conserver</i>	(dhuru) endesha epuka pata (ushauri) hifadhi
(iii) Vielezi	<i>each</i> <i>below</i>	<i>chaque</i> <i>au-dessous</i>	kila chini ya

3.1.3 Kupanua Soko la Bidhaa

Kadiri taarifa zinavyotafsiriwa, ndivyo zinavyowafikia watu wengi kulingana na idadi ya watumiaji wa lugha husika. Bidhaa za dawa tulizozitafitia, mathalani, kutoka katika kiwanda cha Shelys Pharmaceuticals Ltd, zimeandikwa kwa lugha tatu, Kiingereza (LC) na Kifaransa na Kiswahili (LL). Idadi ya wazungumzaji wa Kiingereza duniani ni bilioni 1.12, wa Kifaransa ni milioni 284.9 na wa Kiswahili ni milioni 98.3. Kwa hiyo, watu wengi kwa idadi hiyo wanaweza kujifunza Kiswahili. Pia, tunaweza kuona kuwa wanunuzi wa dawa kutoka Shelys Pharmaceuticals Ltd wanaweza kuwa takribani bilioni 1.5 (Ethnologue, 2017).

3.1.4 Kuwapa Amani Watumiaji wa Bidhaa

Amani ni ridhiko la moyo. Mtu huweza kuwa na amani kutokana na kuwa na uelewa kuhusu kitu kinachomzunguka au kumkabili (Mdee, Njogu na Shafi, 2013). Matokeo ya utafiti wetu yanaonesha kuwa watumiaji wa dawa ambazo vifungashio vyake vimetafsiriwa, hususani watumiaji wa Kiswahili, huwa na amani wanapotumia dawa husika. Amani hiyo inatokana na kuelewa aina ya dawa, maelezo pamoja na maelekezo ambayo yapo katika vifungashio. Alipohojiwa mmoja wa wasailiwa, alisema:

Yaani kununua dawa zilizoandikwa kwa Kiswahili ni raha sana. Sio sawa na Kiingereza. Ukinunua dawa ambayo imeandikwa Kiingereza, unakuwa na *presha*. Unauliza maelekezo mara mbilimbili. Wakati mwingine inabidi uandike maelezo yako pembeni. Kiswahili, ukisahau unasoma tu ‘fasta’ unampa mtoto dawa.

Maelezo haya ya msailiwa yanaonesha kuwa watumiaji wa dawa ambazo zina maelezo ya lugha yao, hutumia kwa amani kwa sababu wanakuwa na uhakika kwamba afya zao zitakuwa salama kutokana na kujua aina ya dawa pamoja na namna ya kuzitumia.

3.2 Dosari za Tafsiri katika Vifungashio vya Dawa za Binadamu

Ni nadra sana taarifa za matini lengwa kuwa sawa na za matini chanzi. Mwansoko na wenzake (*wameshatajwa*) wanasema kuwa ni vigumu kufasiri mawazo ya LC

kwenda LL bila kupoteza, kupotosha au kubadili maana kwa kiwango fulani. Sababu kubwa ya upungufu huo ni tofauti za kiisimu, kiutamaduni, kihistoria na kimazingira baina ya lugha moja na nyingine. Vilevile, Nolan (2005) anasema kuwa iwe nzuri kiasi gani, tafsiri haikosi upungufu. Anasema tofauti za kiisimu baina ya LC na LL ndiyo chanzo kikuu cha taathira katika tafsiri. Kuna elementi ambazo haziwezi kupata visawe vya moja kwa moja katika LL. Pamoja na wafasiri wa vifungashio teule kujitahidi kufasiri bidhaa za dawa kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili (na Kifaransa), bado kuna kasoro katika tafsiri zao. Kasoro hizo ni kama vile udondoshaji, upotoshaji wa taarifa muhimu na utosarufi.

3.2.1 Udondoshaji

Udondoshaji ni hali ya kuhawilisha taarifa chache katika LL kuliko zilizopo katika LC (Newmark, 1988 na Zhu, 2004). Katika utafiti wetu, imebainika kuwa kuna udondoshaji ambao husababisha upungufu katika tafsiri. Mifano ifuatayo ni ithibati ya udondoshaji huo:

- i. LC: *Adults: One or two **teaspoonfuls** every four hours*
LL: Watu wazima: Kunywa vijiko viwili kila baada ya saa nne
- ii. LC: 6 - 12: *one teaspoonful every four hours*
LL ...
- iii. LC: *Caution: This **may** cause drowsiness, if affected do not drive or operate machinery.*
LL: Onyo: Dawa hii husababisha usingizi, ukitumia usiendeshe gari au mitambo.

Tukichunguza mifano hiyo hapo juu, tunaona kuna vipengele vya LC ambavyo havionekani katika LL. Katika (i), elementi *tea* inayounda neno *teaspoonfuls* imeachwa. Badala yake, LL imefasiri vijiko viwili bila kueleza ni vya aina gani. Elementi hiyo ilitakiwa ifasiriwe kwa usahihi ili matini lengwa isomeke *vijiko viwili vya chai*. Kwa jinsi ilivyo, msomaji wa LL hawezi kuelewa ni aina gani ya kijiko inayotakiwa kutumika. Katika mfano (ii), elementi zote zilizopo katika LC hazipo katika LL. Kwa hiyo, msomaji wa LL hawezi kupata maelekezo ya matumizi ya dawa kwa watoto wa umri kati ya miaka 6-12, ambapo watoto wa

umri huo wanatakiwa wanywe kijiko kimoja cha chai (5ml) kila baada ya saa 4. Katika mfano (iii), kitenzi *may* kimeachwa. Kitenzi hiki kinaonesha uwezekano (-weza; huenda). Kwa kuachwa kwake, matini lengwa inasomeka kuwa dawa husika (Sedition Syrup), daima, husababisha usingizi. Badala ya kusomeka *dawa hii husababisha ...* ilitakiwa isomeke *dawa hii inaweza kusababisha ...* ili msomaji aelewe kwamba, wakati mwingine, inaweza kusababisha usingizi na, wakati mwingine, haisababishi.

Hata hivyo, tunatambua kwamba kuna wakati mwingine kunaweza kukafanyika udondoshaji usio na madhara kutegemeana na elementi zilizodondoshwa. Katika mapitio ya vifungashio vya dawa za binadamu, mbinu hii imetumika pale ilipoonekana hata elementi fulani ikiachwa bado wasomaji wa matini lengwa wataelewa.

- i. LC: *Relieves upper chest congestion.*
LL: Huondoa kuziba kwa kifua.
- ii. LC: *Complete relief from cough.*
LL: Hutuliza kikohozi.
- iii. LC: *Indication: quickly relieves fever, headache, nasal congestion, runny nose, sneezing and chest congestion associated with a common cold.*
LL: Hutuliza homa, maumivu ya kichwa, kuziba pua na kuvuja kamasi, kupiga chafya na kubanwa kifua kunakoambatana na mafua.

Maneno yenye hati iliyokoza katika LC: *upper, complete* na *common*, yamedondoshwa katika LL. Udondoshwaji wa maneno haya hauna madhara yoyote ya kimawasiliano katika LL; hata yasipohawilishwa, ujumbe unaeleweka vizuri. Hata hivyo, visawe vya maneno haya katika LL haviwezi kuleta maana kuendana na muktadha wa kimatumizi zaidi ya kuharibu mtiririko wa ujumbe.

3.2.2 Upotoshaji

Upotoshaji ni utoaji wa taarifa tofauti na zile zilizowasilishwa katika LC (Newmark, 1998 na Zhu, 2004). Mwansoko (*keshatajwa*) anasema kuwa upotoshaji wa

maudhui ya lugha za kigeni (LC) katika Kiswahili (LL) ni tatizo kubwa. Maana zinazotolewa katika LL huwa tofauti na zile za LC. Mwansoko anasema, “Taarifa zilizomo katika LC, hazielezwi kwa usahihi wa sindano zinapohawilishwa katika Kiswahili”. Maana yake ni kwamba taarifa hizo huwa zimechujuka. Katika upitiaji wa tafsiri za vifungashio vya dawa za binadamu, imebainika kuwa kuna upotoshaji wa taarifa. Mifano ifuatayo ni inaonesha upotoshaji huo:

- I. LC: *Warning: They may cause **drowsiness**. If **affected**, do not drive or operate machinery. Avoid alcoholic drinks.*
 LL: Onyo: inaweza kukufanya **mchovu**. Ukijisikia **mchovu**, usiendeshe gari wala mashine. Usitumie kilevi.

Katika mfano huo, tunaona neno *drowsiness* lenye maana ya *hali ya kusinzia* (Kirkeby, 2002) limepotoshwa kwa kufasiriwa kama *hali ya uchovu*. Vilevile, neno *affected* limefasiriwa kama *hali ya kuwa mchovu* badala ya *kudhurika*. Ikiwa tafsiri za vifungashio vya dawa zitaendelea kupotoshwa, zitaweza kuleta madhara makubwa kwa watumiaji wa dawa hizo kama wanavyodai Mwansoko na wenzake (2013).

3.2.3 Utosarufi

Utosarufi¹ unaweza kutokea katika fonolojia, mofolojia, sintaksia na semantiki. Utosarufi huweza kubadili maana ya ujumbe au kuufanya usieleweke kabisa kwa wasomaji wa matini husika. ¹Mwansoko (2016: 9) anasema:

Katika baadhi ya matini za tafsiri ya Kiswahili, ruwaza za kisarufi za Kiswahili sanifu hukengeushwa na hivyo kuzalisha Kiswahili chenye ukakasi masikioni. Jambo hili ni hatari kwa Kiswahili kwani watumiaji wa lugha hii wasipokuwa makinifu wanaweza kudhani ruwaza hizo za kisarufi zinakubalika pia.

¹ Katika muktadha wa makala haya istilahi hii imetumika kumaanisha ukiukwaji wa kanuni za kisarufi.

Katika upitiaji wa vifungashio vya dawa za binadamu, utosarufi umejitokeza kama unavyoonekana katika mifano ifuatayo:

- i. LC: *Each 5ml (teaspoonful) contains ...*
LL: Kila **5ml** (kijiko cha chai) **kuna** ...
- ii. LC: *Use 6 hourly*
LL: Kila baada ya masaa 6
- iii. LC: *This may cause **drowsiness**. If affected do not drive or operate machinery. Avoid alcoholic drinks*
LL: Yaweza kuleta **kusinzia**. Hali hiyo ikitokea usiendeshe gari au mashine ya aina yoyote. Utumiapo Mucolyn epukana na vileo.

Katika mfano (i), neno *mililita* (ml) ni nomino. Lipo katika *N-/N-* ambayo viambishi vya upatanisho wa kisarufi ni *I-* na *ZI-*. Kwa mantiki hiyo basi, kitenzi kinachoifuata nomino hiyo kilitakiwa kiwe *zina* na si *kuna*. Katika mfano (ii), neno saa limekosewa tahajia kwa kuongezewa kiambishi ma- mwanzoni. Katika Kiswahili, neno *hourly* limefasiriwa kama *masaa* badala ya *saa*. Neno *saa* lipo katika ngeli ya *N-/N-* kama lilivyo mililita. Umbo la umoja na wingi linafanana. Kwa hiyo, lilitakiwa liwe *saa*. Mfasiri ameandika *masaa* kwa kujikita katika nomino ya *JI-*, *-/MA-* ambayo umbo la umoja huwa na kiambishi awali dhahiri *JI-* au umbo lisilo dhahiri *-*. Kwa sababu nomino ina umbo lenye kiambishi awali kisichodhahiri, mfasiri ameamua kuiweka nomino *saa* katika kundi la *JI-*, *-/MA-*. Halikadhalika, katika (iii), nomino *drowsiness* imefasiriwa kwa kutumia kitenzi jina *kusinzia* badala ya kitenzi cha hali *usingizi*. Vilevile, neno *kusinzia* limeleta ukakasi kwa sababu limefuata kitenzi jina chenye ambacho ni *kuleta*.

3.2.4 Utohabiti

Utohabiti ni hali ya kukosekana kwa urari katika uwasilishaji wa elementi zinazofanana. Zhu (2004) anasema utohabiti ni tatizo la dhana au neno moja kuwa na tafsiri tofautitofauti. Naye Fupi (2010) anaonesha jinsi baadhi ya maneno yalivyotafsiriwa kwa namna tofauti katika chombo kimoja cha habari. Mfano wa maneno hayo ni *conservative* ambalo lilitafsiriwa kama ‘*wabunge wenye msimamo*

mkali (*hardliners*) na *'wanasiasa wasiopenda mabadiliko'* (*conservatives*). Tafsiri hizi, licha ya kusababisha kukosekana kwa umakini katika matini, huweza kumvuruga msomaji na kushindwa kuelewa vizuri kuhusu jambo linalowasilishwa kutokana na kitu hicho kuwasilishwa kwa namna tofautitofauti. Katika uchunguzi wetu, imebainika kuwa kuna uwasilishaji tofauti wa elementi zinazofanana. Vifungashio viwili vya dawa moja (kasha na chupa) zimeonekana kuwa na namna tofauti ya kutafsiri elementi zinazofanana. Angalia data zifuatazo katika vifungashio vya Mucolyn Cough.

- i. LC: *This may cause **drowsiness**. If affected do not drive or operate machinery. **Avoid** alcoholic drinks.*
LL: Yaweza kuleta **kusinzia**. Hali hiyo ikitokea usiendeshe gari au mashine ya Aina yoyote. Utumiapo Mucolyn **epukana** na vileo.
- ii. LC: *This may cause **drowsiness**. If affected do not drive or operate machinery. **Avoid** alcoholic drinks.*
LL: Yaweza kuleta **usingizi**. Hali hiyo ikitokea usiendeshe gari au mashine ya aina yoyote. Utumiapo Mucolyn **usitumie** vileo.

Katika mifano hii, data (i) inatoka katika kasha na (ii) katika chupa. Neno *drowsiness* limetafsiriwa tofautitofauti, kama *kusinzia* (kitenzi nomino) na *usingizi* (nomino). Vilevile, neno *avoid* limetafsiriwa kama *epuka* na *usitumie*.

Utohabiti wa tafsiri kutoka katika *Sediton Syrup* umejitokeza katika utafiti wetu pia. Tuchunguze mifano ifuatayo:

- i. LC: *This may cause drowsiness, if affected do not drive or operate **machinery**.*
LL: Inaweza kusababisha usingizi kama ikitokea usiendeshe gari au **mashine**.
- ii. LC: *This may cause drowsiness, if affected do not drive or operate **machinery**.*
LL: Dawa hii husababisha usingizi, ukitumia usiendeshe gari au **mitambo**.

Mifano hii inatoka katika vifungashio viwili, kasha na chupa, kwa mfuatano huo. Katika mifano hii miwili tunaona tofauti za kutafsiri neno *machinery*. Katika mfano (i), limetafsiriwa kama *mashine* na katika (ii) limetafsiriwa kama *mitambo*. Mfasiri

asipozingatia urari katika tafsiri yake, huweza kumyumbisha na kumpotosha msomaji wa lugha lengwa.

4.0 Hitimisho

Katika makala haya tumebaini kuwa tafsiri za vifungashio zinafanyika kwa ufanisi kwa kiasi kikubwa kwa sababu zinakidhi dhima ya kimawasiliano baina ya watumiaji wa LC na wa LL. Pia, tafsiri hizi zinasaidia kueneza Kiswahili ulimwenguni. Zaidi, tafsiri zinasaidia kupanua soko la bidhaa, hasa katika zama hizi za Tanzania ya viwanda kwa sababu, kadiri bidhaa zinavyotafsiriwa, ndivyo zinavyoweza kuwafikia watu wengi zaidi. Pamoja na ufanisi mkubwa tuliouona katika tafsiri za vifungashio vya dawa za binadamu, bado kuna dosari chache katika tafsiri hizo ambazo zinakwamisha mawasiliano kiasi kwamba zisipoondolewa, zinaweza kusababisha madhara kwa watumiaji wa dawa hizo. Makala haya yanapendekeza dosari hizi kurekebishwa ili tafsiri za vifungashio hivyo zikidhi mawasiliano pamoja na dhima nyinginezo. Kwa hali hiyo, dawa zitaweza kununuliwa na watu wengi zaidi kutokana na kuelewa maelekezo yanayotolewa katika lugha mbalimbali.

Marejeleo

- Felber, H. (1984). *Terminologu Manual*. UNESCO and Infoterm: INFRTERM.
- Fupi, R. (2010). A Critique of Electronic Media Translations: A Case Study of TBC (Television) English-Swahili News Translations. *Tasnifu ya Umahiri* (hajichapishwa) Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Kirkeby, W. A. (2002). *English - Swahili Dictionary*. Halden, Norway: Kirkeby Publishing Company.
- Marjie-Okyere, S., Oduori, R.W. & Magugu, V.N. (2016). Ubinafishaji wa Dhana Kupitia Uchanganuzi wa Lugha katika Rununu ya Nokia. Katika H. Jilala (mh.), *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi*. Dar es Salaam: Daud Publishing Company Limited. Kur. 2 – 18.
- Mdee, J.S., Njogu, K., & Shafi, A. (2013). *Kamusi ya Karne ya 21: Kamusi ya Kiswahili yenye Uketo zaidi katika Karne Hii*. Nairobi: Longhorn Publishers (K) Ltd.

- Mdee, J.S. (1986). Matatizo ya Kuunda Istilahi kama Yanavyojitokeza katika Kiswahili. *Mulika* Juz. 18, Kur. 47 - 56.
- Mwansoko, H.J.M. (2016). Ukuzaji wa Kiswahili Kupitia Tafsiri: Hatua Moja Mbele, Hatua Mbili Nyuma. Katika H. Jilala. (mh.), *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi* Dar es Salaam: Daud Publishing Company Limited. Kur. 2-18
- Mwansoko, H.J.M., Mekacha, R., Masoko, D., & Mtesigwa, P. (2015). *Kitangulizi cha Tafsiri: Nadharia na Mbinu, Toleo la Nne*. Dar es Salaam: TUKI.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook for Translation*. New York: Prentice Hall Ltd.
- Nolan, J. (2005). *Interpretation: Techniques and Exercises*. Great Britain: Cromwell Press Limited.
- Stephano, R. (2018). Ufidianaji wa Kiswahili na Kiingereza katika Huduma za Afya: Uchunguzi Kifani wa Kadi za Kliniki ya Wajawazito na Watoto. *JAKIHIKI*, Na 1, 72 - 82.
- Stephano, R. (2011). The Deviation of Information from Source Text to Target Text: The Case of Tanzania Red Cross Society Newsletter. Tasnifu ya Umahiri katika Isimu ya Kiingereza, Chuo Kikuu cha Dodoma (Haijachapishwa).
- TATAKI (2013). *Kamusi ya Kiingereza-Kiswahili, Toleo la Tatu*: Dar es Salaam: TUKI.
- Zhu, P. (2004). "Communicating Traditional Chinese Medicine across Cultures: Rhetorical and Linguistic Challenges and Possible Solutions." Unpublished Doctoral Dissertation. Texas Tech University. [http://etd.lib.ttu.edu/theses/available/etd-02012005_152009/unrestricted/Zhu_Pinfan.pdf], sited visited on 03/06/2010.